

مساجد و مهم‌ترین چالش‌های فرا روی آن

محمد علی موظف رستمی

چکیده

این نوشتار پس از استقبال از نامگذاری و همایش هفته جهانی مساجد، مهمترین گام اولیه را بازشناسی و باز آفرینی نقش و کارکرد مساجد در کشور و تبیین جایگاه واقعی آن دانسته، آنگاه چالش‌های مساجد را در حوزه‌های مدیریت و منابع نیروی انسانی، حوزه نرم‌افزاری و سخت‌افزاری، کم و کیف و چگونگی انجام فعالیت‌ها و اجرای برنامه‌ها و نیز مشخص نبودن حدود و ثغور فعالان و نهادهای ذیربط امر مسجد و چگونگی دخالت یا عدم دخالت دولت در مساجد، مطرح و در ادامه عدم برنامه‌ریزی مناسب جهت نهایت استفاده مطلوب و بهینه از مساجد کشور، چگونگی و نحوه (دخالت) دولت در مساجد، عدم ساماندهی مناسب منابع نیروی انسانی مساجد، تعدد مراکز دخیل در امر مسجد(نهادهای و سازمان‌های دولتی و غیر دولتی) عدم اجرای برنامه‌های تبلیغی و فرهنگی مناسب جهت فرهنگ سازی و اطلاع رسانی صحیح در خصوص خدمت به مساجد، اجرای نامناسب و غیر کاربردی پروژه‌های تحقیقاتی و پژوهشی، عدم استفاده از تجهیزات فرهنگی و هنری رایانه‌ای و نرم‌افزاری روز، عدم تقویت و غنی سازی کتابخانه‌های مساجد کشور نبود امکانات مناسب فرهنگی و رفاهی تاسیساتی و... در سطح مساجد کشور، ساخت مراکز متعدد فرهنگی هنری به جای تقویت و گسترش فضای فرهنگی و هنری مساجد، عدم استفاده از ابزار و زبان هنر در برنامه‌های اجرایی در سطح مساجد، عدم وجود گروه کارشناسی قوی و کاردان

جهت باز آفرینی نقش‌ها و کارکردهای مساجد و به روز کردن آن، عدم وجود يك مرکز قوی پژوهشی و تحقیقاتی، مختص مسجد، نبود اطلاعات جامع از وضعیت مساجد کشور، عدم تشکیل و راه اندازی يك نهاد غیر دولتی و مدنی منسجم و کار آمد و فراگیر از نیروهای مساجد عدم تغذیه فکری منابع نیروی انسانی را مهمترین چالش‌های فرا روی مساجد در کشور نام برده است.

مقدمه

یکی از پیشنهادهای ارزنده‌ای که توسط جمهوری اسلامی ایران به سازمان کنفرانس اسلامی ارایه شده، نام‌گذاری هفته جهانی مسجد از ۳۰ مرداد تا ۵ شهریور (۲۱ تا ۲۸ آگوست) و اختصاص اولین روز این هفته به نام روز جهانی مسجد است که مصادف با به آتش کشیده شدن مسجد الاقصی توسط صهیونیست‌های افراطی می‌باشد. تصویب این پیشنهاد در اجلاس سی‌ام وزرای امور خارجه کشورهای اسلامی در تهران، نشان از اهمیت و توجه جدی‌تر به مقوله مسجد با نگاه فراکشوری و جهان اسلامی می‌باشد. در قطعنامه‌ای که به این مناسبت از سوی سازمان کنفرانس اسلامی صادر شد، از کشورهای عضو خواسته شده است تا در راستای تحکیم مساجد، در توسعه فرهنگ و ارزشهای اسلامی در جهت تکریم و بزرگداشت هفته مذکور تلاش نمایند. آنچه که در این میان وظیفه جمهوری اسلامی را بیش از پیش سنگین‌تر می‌کند، لزوم پرداختن عمیق‌تر و اهتمام ویژه به این امر بنا به دلایل زیر می‌باشد:

۱. این پیشنهاد توسط ایران ارایه شده است با عنایت به جایگاه کشورمان به‌عنوان ریاست اجلاس سی‌ام وزرای امور خارجه کشورهای اسلامی.
۲. داعیه‌داری رهبری جهان اسلام و ام‌القرای کشورهای اسلامی توسط کشورمان.
۳. نقش محوری مساجد در تشکیل نظام اسلامی.
۴. وجود صدها اماکن مقدس بی‌بدیل و بی‌نظیر در گستره کشور که هر يك به تنهایی نمادی از هنر و معماری و نیز تاریخ گویای فرهنگ و تمدن اسلامی می‌باشند.

با ملاحظه و عنایت به مطالب مطروحه فوق، قبل از هر چیز لازم است در کنار پیشنهاد نام‌گذاری هفته جهانی مسجد راهکارهای عملی و طرح‌های هدفمند جهت تقویت و پشتیبانی از این ایده از طریق کاوش‌های علمی و پژوهشی و تحقیقاتی در نظر گرفته شود، تا جنبه کاربردی و اجرایی گرفته و در نهایت پایداری و استمرار داشته باشد.

مهم‌ترین گام اولیه در این مسیر بازشناسی و باز آفرینی نقش و کارکرد مساجد در کشور و تبیین جایگاه واقعی آن می‌باشد. قبل از پرداختن به مقوله جهانی مسجد، ضروری است رویکردی به وضعیت مساجد کشور و سیر تطور آن در ادوار گذشته به خصوص پس از پیروزی انقلاب اسلامی داشته باشیم؛ زیرا تا جایگاه و شأن مساجد، آن چنان که باید باشد (نه آن گونه که در حال حاضر است) به طور دقیق و کارشناسانه در داخل کشور تبیین و روشن نگردد، امید بستن به کسب موفقیت در این راه بسیار بعید و دور از ذهن و عقل به نظر می‌رسد.

به علاوه به دنبال هر پیشنهاد، جهت دستیابی به اهداف عالی آن، ارایه راهکارهای عملی و پروسه‌های اجرایی با ملاحظه جمیع شرایط و امکانات و بسترهای موجود لازم می‌باشد.

از سوی دیگر امروزه کشورهای اسلامی منتظر اقدام بعدی ما به دنبال این پیشنهاد مبارك هستند، ولی با کمال تأسف تا کنون نتوانسته‌ایم این انتظار به حق را بر آورده سازیم. شاید مهم‌ترین دلیل آن عدم وجود سیاست مستقل، مدون، جامع الاطراف و در برگیرنده تمامی مسایل مبتلا به مساجد در داخل کشور بوده است، آری تا در داخل کشور نتوانیم در خصوص مسجد به اتفاق نظر برسیم و تمامی شرایط و ابزار لازم جهت اعتلاء جایگاه مساجد را فراهم سازیم، نقصان و کاستی‌ها را چه در حوزه سخت‌افزاری مساجد و چه در حوزه نرم‌افزاری آن رفع نماییم و روز به روز به ارتقای سطح کمی و کیفی این پایگاه مقدس پردازیم، نمی‌توانیم برای استفاده مناسب از مسجد، الگوسازی نموده، به دیگر کشورها الگو ارایه کنیم.

مهم‌ترین چالش‌های فرا روی مساجد

در حال حاضر چالش‌های زیادی در فرآروی مساجد وجود دارد و همین امر

موجب شده است تا مساجد از جایگاه واقعی خود فاصله داشته باشند. مهم‌ترین چالش‌ها در بحث مدیریت و منابع نیروی انسانی و حوزه نرم

افزاری

و سخت افزاری و نیز کم و کیف و چگونگی انجام فعالیت‌ها و اجرای برنامه‌ها و نیز مشخص نبودن حدود و ثغور فعالان و نهادهای ذریب امر مسجد و چگونگی دخالت یا عدم دخالت دولت در مساجد می‌باشد. در این نوشتار به طور مختصر به مهم‌ترین چالش‌های موجود پرداخته شود.

۱. عدم برنامه‌ریزی مناسب برای استفاده کامل، مطلوب و بهینه از مساجد
طبق آمار رسمی موجود، مساجد با دارا بودن زیر بنایی حدود ۱۷ میلیون

متر مربع

و زمینی حدود ۲۶ میلیون متر مربع که با احتساب قیمت زمین، حداقل سرمایه‌ای به ارزش

تقریبی چهل هزار میلیارد تومان (بر اساس آمار سال ۱۳۷۵) بر آورد می‌شود و با حدود

۷۰ هزار مسجد یعنی تقریباً برای هر ۱۰۰۰ نفر یک مسجد، بزرگترین گسترده‌ترین

پایگاه تبلیغی و فرهنگی در سطح کشور می‌باشد.

آمایش و نحوه استقرار آن در سراسر کشور به گونه‌ای است که هر جا

جمعیت

سکونت و تجمع پیدا کرده‌اند، این پایگاه نیز در آنجا استقرار یافته است. با وجود این متأسفانه در حال حاضر تنها کمتر از ۵۰٪ از این مراکز دینی به طور نسبی استفاده می‌شود.

حدود نیمی از این مساجد به صورت نیمه‌فعال و یا بدون فعالیت هستند و اگر فعالیت هم

در آنها انجام می‌پذیرد، در مواقع خاص و در مناسبت‌های مذهبی می‌باشد، در صورتی

که بر اساس آموزه‌های دینی، مساجد باید در پنج نوبت جهت بر پایی نماز مهیا گردد.

دلایل و عوامل مختلفی در عدم استفاده مطلوب از مساجد دخیل

می‌باشند که

هر یک نیاز به کاوش و بررسی مستقل و جداگانه دارد و در این مقال نیز فرصت پرداختن

عمیق‌تر و دقیق‌تر آن وجود ندارد.

۲. فقدان استراتژی مصوب در مورد چگونگی حضور و دخالت دولت در مساجد
در ارتباط با چگونگی حضور یا عدم حضور دولت در مساجد دو نظریه کاملاً متفاوت وجود دارد:

۱ . عده‌ای معتقد بر عدم دخالت دولت در امر مسجد می‌باشند و این حضور را زمینه روگردانی و کاهش استقبال مردم در مدیریت و مشارکت فعال در مساجد می‌دانند.

دلایلی را که این گروه برای صحت و تأیید نظرات خویش می‌آورند، به طور خلاصه می‌توان چنین برشمرد:

مسجد يك نهاد مدنی و غیر دولتی است و غالب مساجد کشور از صدر اسلام تا کنون توسط مردم با شکل‌دهی کمک‌های نقدی و جنسی و جاری ساختن سنت حسنه وقف بنا شده است.

به علاوه در ادوار گذشته، این همه مساجد در نهایت زیبایی و ظرافت ساخت شده است. مردم تمامی ذوق و سلیقه‌های خود را در مساجد به کار برده‌اند و دولت‌ها نقشی در ایجاد یا کمک به آن نداشته‌اند و این ناشی از اهمیت و جایگاهی بود که مسجد در بین مردم دارا بود. (اگر چه مساجدی که در قالب مساجد سلطانیه یا ارگ و... مشهور بوده‌اند و توسط دولت‌ها ساخته شده‌اند و شاهان خواستند از طریق ساخت مساجد وانمود به تدین و دینداری و استفاده از احساسات عام مردم نمایند).

وقتی مردم خودشان هزینه ساخت و نگهداشت مساجد را می‌پردازند تمایلی ندارند که در زمان بهره‌برداری، نهادهای دولتی و ... در مدیریت و اداره آن و چگونگی انتخاب ائمه جماعات و فعالیت و اجرای برنامه‌هایش دخالت نماید، زیرا دخالت دولت موجب کم‌میلی و عدم رغبت در ساخت و تجهیز مساجد می‌شود.

۲ . عده‌ای که موافق حضور دولت هستند، اعتقاد دارند مساجد با توجه به گستردگی و وسعتی که در سطح کشور دارند، با توجه به شرایط معیشتی و وضع اقتصادی موجود، در توان مردم نیست که بتوانند این حجم عظیم را ساخت و تجهیز و بازسازی نمایند؛ به همین خاطر ضروری است دولت به کمک مساجد بشتابد.

به اعتقاد این گروه، مردمی اداره شدن مساجد، یعنی همه چیز مساجد یله و رها باشد، که در آن صورت، دولت نباید هیچ گونه کمکی به این پایگاه‌های معنویت و انسان‌سازی بنماید.

به نظر می‌رسد این دیدگاه اخیر نگرشی درست و عمیق به مقوله مسجد نیست.

مگر دفاع مقدس ما مردمی نبود، آیا دولت نقشی در آن نداشت؟ مگر کشاورزی ما که

مورد حمایت دولت است، مردمی نیست؟
همین دیدگاه سبب شده تا برخی شرکت‌های دولتی با مساجد، معامله

تجارتی کرده و پول آب و برق آن را هم به قیمت تجاری محاسبه کنند. شاید جمع آوری کمک‌های نقدی روزانه در مساجد، آنها را به یاد تجارتخانه انداخته است؟!؟!
با عنایت به دو نظریه فوق، آن چه که در این میان بیش از همه لازم و

ضروری به نظر می‌رسد، تعیین حدود و ثغور دخالت دولت در مساجد است. دولت نباید در حوزه مدیریت مسجد وارد شود و مدیریت و اداره مسجد باید به عهده خود مردم و از

طریق مدیریت نمایندگان آنها که در هیئت امنای مسجد، تجلّی پیدا می‌کنند، باشد.

دولت باید از طریق پشتیبانی غیر مستقیم در این حوزه وارد شود؛ دولت به

جای کمک مستقیم که بحث دخالت را تداعی می‌کند، می‌تواند از طریق تقبّل بعضی از هزینه‌های جاری مسجد، به طور غیر مستقیم، کمک و پشتیبانی لازم را از مساجد به عمل

آورد، مثلاً در خصوص دریافت پول آب، برق، گاز و ... با پرداخت وجه به شرکت‌های خدماتی مورد نظر، امکان فراغ بیشتر برای پرداختن به دیگر امور مسجد توسط هیئت امنا

و مدیران آن را فراهم سازد یا طی يك بخشنامه رسمی با بخشودگی کامل، این معضل را

حل کند یا از طریق شهرداری‌ها که بخشی از بودجه آنها توسط دولت تأمین می‌گردد،

مساجد را همانند مکان‌های دیگر عمومی مثل بوستان‌ها، فرهنگسراها، ترمینالها و ...

در نظر گرفته، با گماردن افرادی خدماتی نسبت به نظافت و بهداشت آنها حداقل برای

مساجد خیلی فعال همت گمارد.

با توجه به این که یکی از معضلات کنونی مساجد، عدم رسیدگی جدی به بهداشت و نظافت آن می‌باشد، این اقدام می‌تواند گامی مهم در راستای افزایش انگیزه

حضور اقشار جامعه در مساجد باشد.

از دیگر زمینه‌های دخالت غیر مستقیم دولت، ساماندهی و تفکیک وظایف نهادها و دستگاه‌های درگیر در امر مساجد می‌باشد که از این راه‌ها می‌توان ضمن

تعیین کانال مشخص کمک‌های بلاعوض، از تعدد ورودی‌ها به مساجد جلوگیری به عمل آورد.

از وظایف مسلم دولت است که اعتبارهایی خاص جهت برنامه‌های

زیربنایی

و ساخت و ساز آموزش نیروی انسانی و امکانات و تسهیلات لازم برای شهروندان متدین و دین باور فراهم آورد؛ این امر و نیز چگونگی انجام این امر نیاز به ساز و کار مناسب و بدون شده دارد که فرصت پرداختن به آن در این بحث نیست. تذکر این نکته لازم است که نوع کمک به مساجد باید از طریق نمایندگان

واقعی

مسجد باشد، به طوری که شائبه دولتی بودن را در اذهان به وجود نیاورد.

۲ . تعدد مراکز دخیل در امر مسجد

وجود بیش از ده نهاد و سازمان دینی که به صورت پراکنده و منفک از هم و

بدون

هیچ هماهنگی در امر مسجد فعال می‌باشند و این سازمانها متأسفانه بدون

داشتن منابع

مالی غنی و نیز پشتوانه‌های پژوهشی و تحقیقی کاملاً علمی و شیوه‌های

اجرایی کارآمد

که قدرت جذب جوانان و نوجوانان را در حد انتظار داشته باشند، موجب شده است

که

نه تنها قدمهایی اساسی و مثبت در جهت ارتقاء جایگاه مسجد برداشته نشود،

بلکه کاملاً

با تداخل برنامه‌های غیر هماهنگ و تشابه فعالیتها، اسباب دلزدگی مردم را به

وجود

آورده‌اند.

۴ . عدم ساماندهی مناسب منابع نیروی انسانی مساجد

امام جماعت به عنوان نفر اول مسجد، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است

و حضور او موجب روشنایی محفل مسجد و گرما بخشیدن به حضور دیگر اقدار

جامعه

می‌شود.

متأسفانه در حال حاضر بیش از نیمی از مساجد کشور، فاقد امام جماعت

می‌باشند. این معضل موجب شده است که با عدم حضور يك نفر روحانی، مسجد

کم

رونق و از جمعیت خالی شود؛ زیرا یکی از مهم‌ترین دلایل حضور مردم در مسجد،

اقامه نماز جماعت می‌باشد. وقتی امامی نیست، جماعتی نیز نخواهد بود، تا

مردم به وی

اقتدا کنند!

عدم توزیع و آمایش صحیح ائمه جماعات از دیگر معضلات در این زمینه

می‌باشد. در يك مسجد، امام جماعت با تعداد حداکثر ۵ تا ۱۰ نفر نماز اقامه

می‌کند،

در حالی که در محله‌های پر جمعیت دیگر در صورت حضور آن امام جماعت در آن جا تعداد مأمومین، بر ۱۰۰ نفر نیز بالغ خواهد شد.^۱

مهم‌ترین بحث در ساماندهی منابع نیروی انسانی توجّه به وضعیت شغلی و معیشتی نیروی انسانی مساجد بویژه ائمه جماعات و خادمان مساجد، به‌خصوص

وضعیت بیمه آنان است زیرا نسبت به دیگر افراد، در مسجد، حضور بیشتری دارند. نبود شرح وظایف مشخص و تعیین حدود و مسئولیت منابع انسانی از دیگر مسایل و مشکلات در این زمینه می‌باشد.

یکی دیگر از موضوعات ساماندهی مساجد، توجّه جدّی به بحث آموزش نیروهای انسانی؛ ائمه جماعات، خادمان، مدیران، و هیئت امنای می‌باشد. در این راستا باید

ضمن به روز کردن اطلاعات و دانش این افراد، زمینه بهره‌وری و استفاده مطلوب‌تر آنان را در سطح مساجد فراهم نماییم.

بحث ساماندهی منابع نیروی انسانی از مهم‌ترین مباحثی است که ضروری است

مورد عنایت جدی قرار گیرد. هدف ساماندهی، نظم بخشیدن به امور و استفاده مطلوب

از امکانات موجود با نظارت مستمر و دائم به نحوه عملکرد و وظایف می‌باشد. عدم ساماندهی موجب تشنّت در آرا و تصمیم‌گیری نادرست درخصوص فعالیت‌های

مسجد و استقرار نامناسب نیروها در جایگاه‌های اصلی می‌باشد.

با ساماندهی مساجد می‌توانیم استفاده لازم را از نیروهای مسجدی ببریم.

با ترغیب و تشویق، زمینه لازم را فراهم نماییم تا این عزیزان با تلاش مضاعف و دلگرمی

بیشتر، امور محوله را به نحو احسن به انجام رسانند. مهم‌ترین منابع نیروی انسانی در

مساجد که به ترتیب اولویت باید ساماندهی شوند عبارتند از:

الف) امامان جماعت مسجد: شکل‌دهی به وضعیت شغلی و معیشتی، بیمه،

ارتقای سطح آگاهی‌ها از طریق آموزش مستقیم و غیر مستقیم و

ب) خادمان مسجد: نحوه استقرار آنان در مساجد، بیمه، حق الزحمه، آموزش،

۱ . بعضی از مساجد به دلیل دارا بودن متولیان خاص و نیز سرمایه غیر منقول و وقفی نسبتاً مناسبی برخوردارند و ائمه جماعات خوبی را نیز جذب نموده‌اند، به دلایل شرایط جغرافیایی و محیطی، کمتر شاهد حضور پر شور مردم هستند.

بهداشت، کارت سلامتی و... .

- ج) هیئت امنای مسجد:** نحوه انتخاب، مدت مسئولیت، وظایف و... .
- د) مدیریت مسجد:** چگونگی انتخاب، حدود و توانایی انجام کارها،

تعیین

جایگاه آن در مسجد و... .

ه) ساماندهی رابطین فعال فرهنگی مساجد.
مهمترین کارهایی که می‌توان در ساماندهی مساجد انجام داد، به قرار زیر می‌باشند:

۱. ساماندهی ائمه جماعات مسجد.

الف: با عنایت به آن که وظیفه امام جماعت، تنها اقامه نماز جماعت

نیست،

بلکه رسیدگی به امور نمازگزاران، برگزاری جلسات، کلاسهای آموزشی و دیگر امور

مربوط به مساجد نیز می‌باشد، مشکل روحانیونی که به دلیل کهنلت سن و ناراحتی،

قادر به انجام وظیفه سنگین هدایت مسجد نیستند، را با گم‌کردن يك طلبه جوان در کنار

ایشان که کارهای فرهنگی و برنامه‌ریزی و... را انجام دهد، می‌توان حل نمود.

ب: برنامه ریزی جهت انتخاب امام جماعت برای کلیه مساجد غیر فعال یا

نیمه

فعال کشور.

۲. به کارگیری خادمان تمام‌وقت برای کلیه مساجد فعال و تأمین حداقل هزینه‌های زندگی این عزیزان و جذب خادمان افتخاری برای خدمت‌گزاری در مساجد؛

سعی گردد خادمانی به کار گرفته شوند که از حسن برخورد و معاشرت نیکو با مراجعان

به ویژه جوانان و نوجوانان برخوردار باشند.

استفاده از افراد پیر و عصبی از مشکلاتی است که بعضی از مساجد با آنان مواجه

می‌باشند. در صورت تهیه ساز و کار مناسب در زمینه معیشت خادمان، جوانان علاقمند

زیادی وجود دارند که می‌توان آنها را جهت این امر جذب نمود.

۳. تعیین شرح وظایف یکسان برای کلیه نیروهای فعال مساجد همچون

هیئت

امنا، مدیر، خادمان و... در کشور.

این امر ضمن تقسیم نمودن کارها، موجب خواهد شد حدود و شرح دقیق وظایف هر يك به روشنی تعیین که با عمل نمودن به آن، بهره‌وری و راندمان کار

افزایش یابد.

۴ . تعیین مدیر مسجد که وظیفه اجرایی کلیه امور مسجد را به عهده

داشته، در کنار

هیئت امنا و امام جماعت مسجد که نقش مشورتی و راهگشایی دارند، و تبیین جایگاه آن

لازم و ضروری است.

۵ . اتخاذ ساز و کار مناسب جهت چگونگی انتخاب و نوع مسئولیت و نحوه

فعالیت هیئت امنای مساجد کشور.

انجام این مهم می‌تواند بخشی از خلا موجود را که هیئت امنا مسجد با آن

درگیر

می‌باشند، را رفع نماید.

۵ . عدم اجرای برنامه‌های تبلیغی و فرهنگی مناسب و عدم فرهنگ‌سازی و

اطلاع‌رسانی

صحیح در مورد مساجد

یکی از افتخارات مسلمانان در ادوار گذشته، توجه جدی به ساخت، تعمیر،

مرمت و تجهیز و زیبایی و ظرافت مساجد بوده است. این امر بدون هیچ تحکم و اجبار،

بلکه با عشق و علاقه از روی اعتقادات و آموزه‌های دینی صورت می‌گرفته است.

امروزه متأسفانه علی‌رغم کمک‌های فراوان مردمی و مشارکت آنان در

انجام این

مهم، باز آن چنان که انتظار می‌رود و شایسته و بایسته است توجه و اهتمام جدی

به مساجد صورت نمی‌گیرد.

اگر زمینه‌سازی لازم در افکار و اذهان جامعه، به ویژه برای قشر متمولین و

خیرین

صورت پذیرد و کمک مستمر و دایمی به مساجد چه قبل از ساخت و چه بعد از

ساخت

و در اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌های روزانه نهادینه شود و ثواب و اجر و پاداشی که

در این

خصوص از سوی خدای متعالی در نظر گرفته شده برای آبادکنندگان مساجد تبیین

شود،

البته با استناد به آیات و روایات به خصوص آیه شریفه «**إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ**

.....

شاهد افزایش کمک‌های مردمی خواهیم بود.

۶ . اجرای نامناسب و غیرکاربردی پروژه‌های تحقیقاتی و پژوهشی

هر چند اعتباراتی که در زمینه مطالعات و پژوهش‌ها در راستای اعتلای

مساجد در

نظر گرفته شده، بسیار اندک و جزئی می‌باشد، ولی استفاده از همین مبالغ اندک پژوهشی نیز به صورت مناسب و اصولی نمی‌باشد و این امر موجب شده است تا ده‌ها پروژه انجام شده در سطح کشور به دلیل عدم جوابگویی به مطالبات و نیازهای واقعی، در کنج قفسه‌ها و اتاقهای بایگانی، خاک‌اندود شود.

مهم‌ترین دلایل در این خصوص عبارتند از:

۱. عدم استفاده از محققان و کارشناسان برجسته در حوزه دین.
۲. عدم استفاده از پژوهشگران و صاحب‌گرا کار آمد و کاردان که حداقل صلاحیت‌ها و تجارب لازم را در این زمینه داشته باشند، و استفاده از دانشجویان افراد
- کم‌اطلاع به جهت کاهش هزینه در اجرای پروژه و افزایش در آمد حاصله.
۳. نفوذ انگیزه‌های مادی در طراحی و اجرای پروژه‌های کلان.
۴. عدم تعمق‌بخشی و عمیق‌نگری به پژوهش‌ها و تحقیقات اجرایی در حوزه دین.
۵. غالب بودن نگاه سطحی و آنی در هر چه سریعتر تمام کردن پروژه‌ها برای دستیابی به منابع مالی قرار دادها.
۶. عدم برخورداری از نگاه آسیب شناسانه در برخورد با معضلات و مشکلات موجود.
۷. غیر علمی و کاربردی بودن غالب پروژه‌های انجام شده.

۷. عدم استفاده از تجهیزات فرهنگی، هنری، رایانه‌ای و نرم‌افزاری روز با وجود گسترش روزافزون تکنولوژی اطلاعات در جامعه جهانی و بسط و گسترش این پدیده، ما نتوانسته‌ایم یکی از کارکردهای مهم مساجد را از گذشته‌های دور که اطلاع‌رسانی بوده است،^۲ بازسازی و بازیابی کنیم.

ایجاد سازگاری مناسب جهت احیای این کارکرد مهم می‌تواند زمینه‌ساز اطلاع سانی دقیق از برنامه‌ها و فعالیت‌های دینی در ارتباط و تعامل بین مساجد کشور باشد.

اگرچه در حال حاضر طرح تجهیز هزار مسجد از مساجد کشور به رایانه و اینترنت، در حال انجام است، ولی با توجه به گستردگی مساجد تسریع و بسط طرح‌های مشابه

² . وجود مناره و مؤذن و گلدسته، مؤید این ادعاست.

و حتی کامل‌تر از آن لازم می‌باشد.
با توجه به این که یکی از وظایف مساجد، تبلیغ و اطلاع‌رسانی امور دینی می‌باشد، استفاده از تجهیزات نوین و فن‌آوری روز جهت کاربردی کردن این مهم ضروری به نظر می‌رسد.

۸. عدم تقویت و غنی سازی کتابخانه‌های مساجد کشور

یکی از راه‌های جذب اقشار تحصیل‌کرده و با سواد جامعه به سمت مساجد، غنی‌سازی کتابخانه‌های مساجد با کتب تازه نشر یافته و متنوع می‌باشد. تنوع در انتخاب کتاب، زمینه‌ساز جذب افراد با تنوع آرا و نظرات می‌شود. متأسفانه در حال حاضر تنها زیر ۵ درصد از مساجد کشور، دارای کتابخانه می‌باشند و حدود ۹۵ درصد مساجد فاقد آن می‌باشند و همین تعداد اندک ۵ درصد نیز از کتابهای جدید و متنوع خالی می‌باشند. اکثر کتاب‌های موجود در مساجد، قدیمی، مستعمل و پاره و غیر جذاب و غیرجوان‌پسند هستند، در حالی که اگر به صدر اسلام توجه نماییم، درمی‌یابیم که کتابخانه‌ها، ابتدا در مسجد شکل یافت و اولین کتابی که به کتابخانه مساجد وارد شد، قرآن کریم بوده است. تهیه جزوات کنکور دانشگاهی که از تنوع خاصی نیز برخوردار است، موجب حضور جوانان داوطلب کنکور و دبیرستانی می‌شود که در واقع این کتابخانه نقش ارتباطی بین جامعه و مسجد را ایفا خواهد نمود.

۹. نبود امکانات مناسب فرهنگی، رفاهی، تاسیساتی و...

از تعداد قریب به هفتاد هزار مسجد کشور تنها تعداد اندکی و تقریباً ۳٪ دارای امکانات فوق می‌باشند. اکثریت قریب به اتفاق مساجد تنها دارای يك شبستان كوچك و سیستم نظافت و آبدارخانه می‌باشند. اگر نگاهی به آمار مراجعان به مساجدی که دارای امکانات فرهنگی، کتابخانه، سالن مطالعه، کانون فرهنگی و پارکینگ و سالن جلسات و کلاسهای آموزشی و ...

و دیگر مساجدی که فاقد آن باشند بیاندازیم، در خواهیم یافت که به طور قطع و یقین، مساجد فاقد امکانات، از استقبال کمتری برخوردار می‌باشند و به همین دلیل شایسته است در طراحی جدید برای ساخت مساجد، امکانات جنبی مد نظر قرار گیرد.

۱۰. ساخت مراکز متعدد فرهنگی هنری به جای تقویت و گسترش فضای فرهنگی و هنری مساجد

اگر نگاهی به عملکرد مسجد در صدر اسلام بیاندازیم، درمی‌یابیم که پیامبر گرامی اسلامی «صلی‌الله‌علیه‌وآله»، مسجد را محور بسیاری از کارهای تبلیغی، فرهنگی، آموزشی، قضایی و... قرار داده بود. این اقدام به دلیل بیان اهمیت و نشان دادن جایگاه مسجد در بین مسلمانان بوده است. پیامبر «صلی‌الله‌علیه‌وآله»، مسجد را تنها به عنوان پدیده جغرافیایی و مکانی نمی‌نگریست، بلکه اندیشه‌ای بسیار فراتر و بالاتر به آن داشت. در حال حاضر توسط نهادها و دستگاه‌های اجرایی، مراکز متعددی از پایگاه‌های فرهنگی و دینی در سطح کشور راه‌اندازی شده است که توجه بسیاری از جوانان را به خود جلب نموده است. نمونه بارز آن فرهنگسراها، مجتمع‌های فرهنگی و هنری و... است.

این مراکز به جای آن که در حواشی و فضای جنبی مساجد خلاصه شوند و وابسته به آن باشند یا در دل مساجد تعبیه و ساخته شوند، مساجد در داخل این اماکن، تعبیه و استقرار یافته است. پدین جهت این مراکز را رقیبی برای مسجد نموده است!!! این مراکز با توجه به امکانات و اعتبارات و نیروهای انسانی آموزش دیده‌ای که

دارند به راحتی جای مساجد را گرفته‌اند. در گذشته مراکز فرهنگی و آموزشی مثل کتابخانه، مدرسه، مکتب خانه، دانشگاه و... اول در مسجد شکل گرفته و ساماندهی می‌شد. به محض این که مسجد بنا به دلایلی چون افزایش جمعیت و بیشتر شدن متقاضیان گنجایش آن را نیافت، در کنار مسجد به طور مستقل این مراکز فرهنگی و آموزشی ایجاد شد. در واقع مسجد پیش‌قراول و پیش‌تاز در تأسیس و راه‌اندازی مراکز فرهنگی و هنری جدید بوده است و تمامی این مراکز مکمل و اجزا و عناصر وابسته به مسجد محسوب می‌شدند، نه این که مثل مراکز

فرهنگی فعلی، مساجد وابسته به آن باشد.

۱۱ . عدم استفاده از ابزار و زبان هنر در برنامه‌های اجرایی

اگر نگاهی به سیر تطور و شکل‌گیری مساجد بیاندازیم، مشاهده خواهیم کرد، هنر با مسجد توأم و عجین بوده است. بسیاری از قالب‌های هنری همچون خط، خوشنویسی، تذهیب، نقاشی، معماری و... در مسجد شکل و نمو یافته است و مهم‌ترین آثار هنری ادوار گذشته که بیانگر تاریخ

و تمدن و فرهنگ اقوام و ملل گذشته است، در مسجد به وجود آمده است. استفاده از هنر باعث لطیف‌تر و جذاب‌تر شدن آموزه‌های دینی خواهد شد و عمق بخشی به مبانی دینی و اعتقادی از طریق هنر امکان‌پذیر می‌باشد. علی‌رغم اذعان و اعتقاد به این مهم در حال حاضر کمتر از مقوله هنر در

برنامه‌ها

و فعالیت‌های تدارک دیده شده، برای مساجد استفاده می‌شود و یکی از عوامل گریز از فعالیت‌ها و برنامه‌های مساجد را در بین قشر جوان و نوجوان، عدم استفاده از فن هنر،

چه در خطابه و وعظ، طراحی، نقاشی، خوشنویسی و... می‌توان دانست. به فرمایش مقام معظم رهبری: «هیچ تفکری در تاریخ ثبت نخواهد شد

مگر آن

که با هنر آمیخته شود».

بر این اساس تنها راه پایانی آموزه‌های دینی و تعمیق افکار و اندیشه‌های معرفتی،

در هم آمیختن آن با فعالیت‌های هنری می‌باشد.

۱۲ . عدم وجود يك مركز قوی پژوهشی و تحقیقاتی ویژه مساجد

بزرگترین و گسترده‌ترین پایگاه فرهنگی و دینی در گستره کشور اسلامی ما مساجد می‌باشند و هر روزه شاهد برگزاری هزاران همایش معنوی و روحانی با حضور

نماز گزاران در این اماکن مقدس می‌باشیم.

از طرف دیگر بستر و زیر بنای انجام فعالیت‌های دینی و تبلیغی نیز همین مساجد می‌باشند. حضور میلیون‌ها نفر از اقشار جامعه جهت اعمال عبادی، سیاسی و... که دارای

آرا و افکار و اندیشه‌های متفاوت و متنوع می‌باشند (ولی در کلمه توحید و یگانگی خداوند اشتراك نظر دارند)، چنین اقتضا می‌کند که يك مرکز غنی و قوی از اندیشمندان و فرهیختگان و پژوهشگران گرد هم آیند تا ضمن ملحوظ داشتن آرا و افکار مختلف و توجه به افشار مختلف صنفی و شغلی و نیز در نظر گرفتن تحصیلات و... برنامه‌های هدفمند و فراگیر و جامع الاطراف برای مساجد طراحی و برنامه‌ریزی نمایند. این پژوهشکده وظیفه تولید، ارزیابی فعالیت‌ها و ارایه راه‌کارهای عملی و اجرایی جهت هر چه با شکوه‌تر کردن برنامه‌های مساجد را بر عهده خواهد داشت.

۱۳ . عدم وجود گروه کارشناسی قوی و کاردان جهت بازآفرینی نقش‌ها و کارکردهای مساجد و به روز کردن آن

همچنان که ذکر شد، مسجد در ادوار گذشته به خصوص عصر حضرت رسول اکرم «صلی‌الله‌علیه‌وآله» علی رغم عدم گستردگی دانش و تکنولوژی و عدم پیوستگی ارتباطات و محدود بودن رفت و آمدهای بین المللی به دلیل نبود وسایل نقلیه ماشینی و استفاده از حیوانات، دامنه فعالیت و کارکرد و نقشی که داشته، بسیار فراگیرتر و بیشتر از عصر حاضر بوده است. (کارکردهای عبادی، تبلیغی، فرهنگی و هنری، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، اخلاقی، ارزشی، تربیتی، علمی، آموزشی، گفتمان و مشاوره، قضایی، بهداشتی، درمانی، نظامی، حکومتی و...).

با مطالعه در سیر نقش‌آفرینی مسجد در گذشته روشن می‌شود، در هر دوره‌ای که به مساجد توجه و عنایت ویژه‌ای شده، نقش‌ها و کارکردهای آن ضمن به روز شدن ارتقا یافته و هر دوره‌ای که توجه کمتری به آن صورت گرفته است، شاهد کاهش نقش‌ها بوده‌ایم.

در حال حاضر با وجود هم‌سویی اعتقادات دینی عامه مردم با نظام و نیز گستردگی و پیشرفت روز افزون در تمام زمینه‌های حیات بشری در بسیاری از این کارکردها از توان مساجد استفاده نمی‌شود.

بنا براین، بسیار ضروری است که گروهی از کارشناسان قوی و مجرب جهت بازشناسی و بازآفرینی کارکردهای مساجد و به روز کردن آنها اقدام نمایند. اگر ما بتوانیم دوباره بسیاری از این کارکردها را در مساجد احیا کنیم می‌توانیم شاهد افزایش روز افزون و گسترده توجّه اقشار جامعه به مساجد و فراگیرتر شدن برنامه‌های مساجد در کشور خود باشیم.

۱۴. نبود اطلاعات جامع از وضعیت مساجد کشور

یکی از لوازم ضروری در برنامه‌ریزی زیربنایی و اصولی جهت شناخت دقیق وضعیت نیروی انسانی و امکانات مساجد کشور، داشتن اطلاعات جامع و کامل از آن می‌باشد.

از این رو باید ضمن تهیه شناسنامه کامل از کل مساجد کشور، تمامی محورهایی را که در هر برنامه‌ریزی در اولویت قرار دارد، شناسایی کنیم. قبل از انجام هر نیازسنجی، باید به امکان سنجی پرداخت. آنگاه در صورت کمی و کاستی در امکانات موجود، بر اساس نیازهای ضروری به تهیه امکانات و طرح‌ها پرداخت. تشکیل بانک اطلاعات مساجد، این امکان را به ما می‌دهد تا امکان‌سنجی دقیقی از مساجد کشور داشته باشیم.

اگر اطلاعات جامعی از پراکندگی مساجد در تمامی شهرها و روستاهای کشور وجود داشت، امروز ما شاهد عدم استقرار حتی يك مسجد در منطقه وسیعی در شهرهای بزرگ مثل تهران و... و در يك منطقه دیگر مسجد به تعداد بیشتر از نیاز نبودیم.

شناسایی، جمع‌آوری و تنظیم آمار دقیق و اطلاعات مربوط به مساجد

موجب

خواهد شد ضمن بهره‌گیری از تکنولوژی و ابزار نوین روز جهت برنامه‌ریزی فعالیت‌های هدفمند، بسترهای لازم را جهت توسعه و بسط مساجد فراهم آوریم. ضروری‌ترین و بدیهی‌ترین کار در این ارتباط، جمع‌آوری و پردازش داده‌های

مربوط به وضعیت کنونی مساجد کشور می‌باشد. متأسفانه در حال حاضر به دلیل فقدان چنین بانکی، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی با هدف استفاده بهینه از امکانات مربوطه در مساجد در تمامی حوزه‌های فرهنگی و هنری، تبلیغی، مذهبی، هنری، اجتماعی و... دچار مشکل شده است و این امر موجب کاهش بهره‌گیری از این مکان مقدس شده است.

۱۵ . عدم تشکیل و راه‌اندازی يك نهاد مدنی کار آمد و فراگیر از نیروهای مساجد
می‌دانیم که مسجد يك نهاد غیر دولتی است و توسط مردم مدیریت و اداره می‌شود. با این وجود، نهاد مساجد به این گستردگی، فاقد انسجام و تشکل خاص مرکزی جهت سازماندهی و ساماندهی مساجد می‌باشد تا از طریق آن نظم و انضباط بر فعالیت‌ها و برنامه‌های مساجد سراسر کشور حاکم شود.
با کمال تأسف امروز ما شاهد پراکندگی و تشتت آرا و عدم انسجام در اجرای برنامه‌های متنوع مساجد می‌باشیم.
تأسیس نهاد مرکزی مساجد می‌تواند کانال ورودی دیگر نهادهای ذریبط دولتی و غیر دولتی بوده و از طریق این تشکل، ارتباط لازم صورت پذیرد. در صورت راه‌اندازی و تشکیل نهاد مرکزی مردمی مساجد انتظار می‌رود که کارها از نظم و عمق‌نگری بیشتری برخوردار گردد. حضرت علي «عليه السلام» می‌فرماید:
«أَوْصِيكُمْما وَ جَمِيعَ وِلْدِي يَتَّقُوا اللَّهَ وَ نَظْمَ أَمْرِكُمْ...»^۳
می‌بینیم که حضرت در کنار توصیه به تقوی الهی که پیش درآمد و از ضروریات کار افراد مسجد می‌باشد، نظم بخشیدن به امور را سفارش می‌کند.

۱۶ . عدم تغذیه فکری منابع نیروی انسانی
یکی از چالش‌های جدی که مساجد با آن مواجه می‌باشند، عدم توجه جدی

و نپرداختن به مقوله تغذیه و تقویت فکری نیروهای انسانی مساجد می‌باشد. این کم‌توجهی موجب شده است تا بسیاری از ائمه جماعات مساجد که در درجه اول منابع نیروی انسانی مساجد محسوب می‌شوند، کاملاً در جریان مسایل روز جامعه نبوده و اطلاعات و اخبار و دانش ایشان بروز نباشد. همین مشکل در خصوص دیگر نیروهای انسانی مساجد نیز کاملاً مشهود است. به هر میزان ارتقای سطح آگاهی‌های منابع انسانی مساجد را فراهم نماییم، مساجد از توان پاسخگویی بالاتری نسبت به سؤالات مطروحه اقشار مختلف جامعه به خصوص نسل جوان برخوردار خواهند بود. این امر زمینه‌ساز حضور گسترده‌تر و استقبال بیشتر جامعه به سمت مساجد خواهد شد.

مهم‌ترین جنبه‌های آموزشی جهت منابع نیروی انسانی مساجد که مورد نیاز لازم می‌باشد را می‌توان در موارد مشروحه ذیل بر شمرد:

۱. ائمه جماعات:

الف) غیر مستقیم: ارسال جزوات آموزشی، دروس حوزوی، گزیده اخبار و رویدادهای سیاسی روز همراه با تحلیل و تجزیه جامع، مجلات تخصصی فرهنگی دینی، و... کتاب‌های مؤثر و مفید تازه نشر یافته، آموزش روش‌های علمی استنباط احکام و فقه، متون و کتاب‌های روانشناسی و رفتارشناسی و تربیتی. ب) مستقیم: برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت و بلندمدت تخصصی با حضور اساتید و مدرسان مجرب حوزه و دانشگاه.

۲. هیئت امنا:

ارسال جزوات و متون آموزشی و تخصصی ویژه هیئت امنا با هدف جهت‌دهی و ارایه راه‌کارهای عملی و برنامه‌های نوین قابل اجرا با هدف بهبودبخشی مناسبات و تعاملات موجود در بین آنها.

۳. مدیر مسجد:

الف) آموزش غیر مستقیم: ارسال مجلات و متون و کتاب ویژه مدیریت فرهنگی

و تبلیغی و ارایه برنامه‌ها و راه‌کارهای جدید قابل بهره‌برداری و اجرا در مساجد. (سعی گردد جزوه آموزشی بیشتر در مباحث مدیریت و تبلیغ و فرهنگ باشد).
ب) آموزش مستقیم: برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت و بلندمدت با هدف ارتقای سطح دانش مدیریتی و فرهنگی و تبلیغی با حضور اساتید مجرب و کاردان دانشگاه و حوزه.

۴. خدام:

با عنایت به این که بیشتر خدام مساجد از سطح سواد پایینی برخوردار می‌باشند،
برگزاری آموزش‌های حضوری و عملی به ویژه در زمینه بهداشت، برگزاری کلاس‌های اخلاق، رفتارشناسی و تربیتی از سوی مدرسان روانشناسی و اخلاق ضروری است،
زیرا خادمان نسبت به همه نیروهای انسانی مساجد، بیشترین حضور را در مساجد دارند
و به همین لحاظ بیشترین تماس با مردم از سوی آنها انجام می‌گیرد. به همین دلیل
برگزاری کلاس مردم‌داری و برخورد صحیح و جذاب با جوانان و نوجوانان لازم به نظر می‌رسد.
بر طبق یافته‌ها و تحقیقات به عمل آمده در خصوص علت عدم استقبال نوجوانان
از مساجد، در صدی از این رویگردانی به برخورد نامناسب خدام بر می‌گردد، به همین
جهت لازم است با آموزش‌های ویژه و کاربردی این معضل نیز رفع گردد.